

MASARYKOVA UNIVERZITA
Fakulta sociálních studií

Esej do kurzu Seminář k Úvodu do sociální antropologie

TÉMA: Zhodnot' a srovnej přístup Michaela Harnera, Jamese Frazera, Victora Turnera a Edwarda Evanse-Pritcharda ke studiu náboženství

Vypracovala: Simona Kadrnková

UČO: 414825

Datum: 27. 12. 2012

„Náboženství je let sebe samého k sobě samému.“(Plotinos)

Náboženství je jedním z hlavních předmětů studia sociální antropologie. Existuje nepřeberné množství typů víry, ať už se jedná o monoteismus, polyteismus, totemismus či třeba panteismus. Určité prvky a vlivy náboženství můžeme zpozorovat ve všech společnostech světa. Pro naši západní společnost jsou nejznámějšími asi náboženství nadnárodní mezi něž se řadí například křesťanství či islám, ale i v těch nejvzdálenějších, nejmenších, pro nás „primitivních“ společnostech tvoří náboženství nezbytnou část kulturního systému. Možná právě v těchto menších společnostech je význam náboženství viditelnější, než je tomu v civilizaci západní. Není známa definice náboženství, na níž by se širší vědecká komunita shodla. Náboženství v moderním smyslu je totiž velmi abstraktní pojem, k němuž se dospěje až na základě srovnávání. Na náboženství je možné nahlížet z různých, i protikladných úhlů pohledu. Odborná literatura poskytuje mnoho různých definic. Skoro lze říci: kolik badatelů, tolik definic. České slovo náboženství, úzce spojené s pojmem Boha, má také posunutý význam oproti pojmům v jiných jazycích, odvozeným často ze slova religio, které má zřejmě původ ve slovese relegere (= znovu pročitat, promýšlet) a je příbuzné se slovy označujícími ohleduplnost, svědomitost i posvátnost.⁽¹⁾ Obecně však můžeme říci, že jde o pojem, který označuje velmi rozmanité soustavy jednání, symbolů a představ, jimiž různá společenství vyjadřují reálný, životní, osobní vztah k transcendentní zkušenosti.⁽¹⁾ Tedy k něčemu, co nějakým způsobem překračuje naši každodenní zkušenost. V průběhu vývoje antropologie se vyvíjel také přístup k tomuto složitému fenoménu. Ve své eseji se zaměřím na čtyři významné sociální antropology a jejich přístupy ke studiu náboženství, pokusím se zhodnotit z čem se tyto přístupy liší a v čem naopak podobají.

Michael Harner

Harnerovo jméno je neodmyslitelně spjato se studiem šamanismu. Na rozdíl od ostatních zmíněných antropologů Harner není pouhým nestraným pozorovatelem. Při svých studijních cestách po Jižní Americe, kde studoval kmeny Jívaro, prošel zaučným rituálem a stal se šamanem. Tyto své zkušenosti popsal ve své pravděpodobně nejznámější knize *The way of shaman*. V New Yorku založil šamanskou školu, kde se šamanismus a léčitelství snaží předávat našemu západnímu světu. Harner uvádí, že velká většina všech lidí může získat alespoň některé šamanské schopnosti, a to i bez použití psychedelických látek. Ovšem pravým šamanem se stane až ten, kdo zažije *cestu*, která mu umožní vstup do světa šamanů – je to vstup do oblastí, které jsou připodobňovány zážitkům na prahu smrti, šaman opouští své fyzické tělo a dostává se do snového stavu, v němž je podle Harnera šamanovi přístupné vše, co kdy bylo a co vůbec může být poznáno. Harner kritizuje ostatní antropology, kteří jsou podle něj příliš objektivní, aby mohli zachytit pravou podstatu šamanismu a náboženství ve společnosti. On, který se stal “jedním z nich”

⁽¹⁾ <http://cs.wikipedia.org/wiki/Náboženstv%C3%AD>

považuje šamanismus spíše za metodu než za samotné náboženství. Tato metoda je však mnohem rychlejší a účinnější než klasické náboženské metody jako je například meditace. Harner poukazuje na to, že by se mělo upustit od studia drog v souvislosti se šamanismem. Ačkoli jsou jeho nedílnou součástí, droga je pouhým prostředkem, který slouží šamanovi, ne on jí.

James Frazer

James Frazer se svými názory řadí mezi evolucionalisty. Rozlišuje tři stupně vývoje společnosti z hlediska náboženství. Podle Frazera na počátku lidských dějin měl člověk zcela mylné představy o příčinné souvislosti přírodních jevů. Základem jeho výkladu světa byla tzv. „sympatetická magie“, která vycházela z předpokladu existence určitého mystického vztahu mezi věcmi a jevy v přírodě. Sympatetická magie opírá interpretaci světa o dva základní principy. První princip, který je možné definovat jako zákon podobnosti - „homeopatická magie“, předpokládá, že podobné způsobuje a produkuje podobné. Snaha aktivně ovládat přírodní zákonitosti tak vyústila v jejich napodobování. U přírodních národů, jež praktikují homeopatickou magii, se tak například můžeme setkat se snahou přivolat déšť prostřednictvím lití vody na zem, pokusy poškodit nepřítele tím, že zničíme jeho obraz a podobně. Druhý princip lze definovat jako zákon doteku - „kontaktní magie“. Vychází z předpokladu, že věci, jež spolu jednou byly v kontaktu nebo tvořily jednotný celek, na sebe působí na dálku i poté, co byl fyzický kontakt přerušen.⁽²⁾ Po období magie následovalo období vzniku náboženství. To představuje vývojově vyšší stadium lidského myšlení. Podle Frazera se náboženství zrodilo spolu s poznáním, že zákony homeopatické a kontaktní magie se příliš neosvědčují a že člověk nedokáže ovládat přírodu vlastní silou. Poslední a nejvyšší vývojové stadium lidského poznání představuje věda, jež má blíže k magii než k náboženství. Lidé v moderní společnosti totiž stejně jako v období magie opět věří v možnost ovládat přírodu.

Victor Turner

Victor Turner byl skotský antropolog, který se zaměřoval především na studium rituálu a náboženství. Zdůrazňoval, že k poznání kompletní podstaty určitého náboženství je nezbytné pochopit podstatu jeho jednotlivých rituálů. Ve svých dílech zmiňuje především tzv. rituály přechodové, prostřednictvím kterých člověk přechází například do nové společenské skupiny. Tento typ rituálu se skládá ze tří částí – odloučení, pomezí a přechodu. Turnera zajímá především druhá část, kdy člověk stojí na pomezí dvou skupin. Skupinu těchto lidí označuje jako tzv. *Communitas - společenství, která vytvářejí adeпти nacházející se v liminárním stadiu rituálu. Pocit solidarity vyplývající ze společné situace vytváří zcela unikátní atmosféru, kterou Turner považuje za ideální zrcadlový obraz společnosti a nazývá „rajskou vizi“.* Prožití tohoto ideálu umožňuje přijmout jedinci svůj status a úspěšně fungovat ve světě, do kterého se následně vrátí.⁽³⁾

⁽²⁾ http://cs.wikipedia.org/wiki/James_Frazer

⁽³⁾ <http://antropologie.zcu.cz/victor-witter-turner>

Edward Evans-Pritchard

Edward Evans-Pritchard byl britský antropolog,

specializující se na studium náboženství v izolovaných kmenových společnostech, ale v 60. letech 20. století se zaměřil na studium velkých světových náboženství.

(Eriksen, 2008). Evans-Pritchard zdůrazňoval, že pro studium velkých světových náboženství jako je například křesťanství či islám, je podstatné studium malých izolovaných kmenových náboženství "primitivních" civilizací. Jedině potom si můžeme dovolit vyvozovat obecné závěry. Zároveň kritizoval přístup svých kolegů ke studiu náboženství kvůli způsobu jejich bádání. Často se spoléhali pouze na výpovědi badatelů a misionářů, které však nemuseli být vůbec přesné a pravdivé. Tady můžeme vzdáleně sledovat podobnost s Michaelem Harnerem. Ten však zašel o něco dál než Evans-Pritchard, který zůstal nezúčastněným pozorovatelem.

Ve své esejí jsem se snažila stručně popsat přístup čtyř významných antropologů ke studiu náboženství. Každý z nich představuje jiný myšlenkový proud sociální antropologie a každý z nich uchopil fenomén náboženství jinak. Frazer jako jediný z nich nepůsobil v terénu. Jediným zdrojem jeho informací byli výpovědi různých misionářů a cestovatelů. Pro tento přístup byl ostře kritizován především Evansem-Pritchardem, který ho odsuzoval jako nepřesný a snadno zkreslitelný. Naprostým opakem Frazerova přístupu byl Michael Harner, který nejenže náboženství studoval v terénu, ale dokonce se stal jeho přímou součástí jakožto šaman. Victor Turner zase v podstatě navázal svým učením na Evanse-Pritcharda.

Použitá literatura

ERIKSEN, T. H. *Sociální a kulturní antropologie: příbuzenství, národnostní příslušnost, rituál*. Praha: Portál. 2008.

HARNER, Michael J. *Cesta šamana*. Praha: DharmaGaia. 2010.

FRAZER, James George. *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta. 1994.

SOUKUP, Václav. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha: Karolinum. 1994.

BOWIE, Finona. *Antropologie náboženství*. Praha: Portál. 2008.

. Praha: Univerzita Karlova. 1994.